

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN FARKLILIKLARA SAYGI EĞİTİMİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF PRESCHOOL TEACHERS VIEWS ON RESPECT FOR DIVERSITY EDUCATION

Serpil PEKDOĞAN¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin farklılıklara saygı eğitiminin çocuk üzerindeki etkileri, okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitiminin yeri, öğretmenlerin sahip olması gereken nitelikler, kullandıkları yöntem ve teknikler, aile katılımı çalışmaları ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki görüşlerini incelemektir. Nitel desende yürütülen çalışmada, 13 okul öncesi öğretmeniyle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleriyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda okul öncesi öğretmenleri farklılıklara saygı kapsamında çocuklara en fazla empati becerisi kazandırmayı amaçladıkları, okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitimi kapsamında uygulamalar ve kazanım-gösterge örneklerine daha fazla yer verilmesi gerektiği, en çok drama ve oyun yöntemini kullandıklarını ve eğitim sürecinde çocuklara iyi model olmalarının gerektiği, aile katılım çalışmalarının önemli olduğu ve değerlendirme sürecinde eksiklikler olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Çalışmanın sonuçları ilgili literatür ve bazı çalışmalar eşliğinde tartışılmış ve ilerideki çalışmalara ışık tutması amacıyla çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Farklılıklara saygı, okul öncesi öğretmeni, çocuk.

Abstract

The aim of this study is to investigate teachers' views on education of respect for diversity in the edge of the effects on children, how education of respect for diversity is mentioned in preschool educational program, the aptitudes which teachers should have, methods and strategies used by teachers, parent involvement activities and assessment. This study is a qualitative study. Thirteen pre-school teacher were interviewed. Semi-structured interviews were performed. Data were analysed by content analysis and descriptive analysis method. As the results of this study; teachers are most aiming to promote children's empathy skills; more examples of goals and activities on education of respect for diversity should be in pre-school educational program; teachers are most using educational games and drama as a teaching method; teachers think they should be a positive model for children; teachers think parent involvement activities are important; finally teachers think there are some deficiencies about assessment procedures. Results of this study were argued in the light of recent studies and some recommendations were suggested.

Keywords: Respect for diversity, pre-school teacher, child.

¹ Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, serpil4423@hotmail.com

1. GİRİŞ

Doğum öncesi süreçle başlayan yaşam döngüsünün, en önemli dönemlerinden birisi de okul öncesi yıllarıdır. Okul öncesi eğitim, çocuğun ileriki yaşamında öğreneceklerinin temelini oluşturarak çocuğun pozitif kişilik geliştirmesi, olumlu tutum, alışkanlık, inanç ve değer yargılarının oluşması, ailenin çocuğun eğitiminde rol alması ve eğitimin devamlılığı açısından çok önemli bir süreçtir (Zembat, 2005). Bu dönemde çocuk, özellikle kendi yeteneklerinin farkına varmakta, kendisinden farklı özellikteki bireyleri tanımakta, kısacası kendisini ve çevresini büyük bir merakla keşfetmektedir.

Çocuk okul öncesi dönemde, diğer çocuklarla beraber olma ihtiyacını karşılamakta ve bir akran grubu içerisine dahil olmaktadır. Girdiği sosyal ortam içerisinde güçlü ve zayıf yönlerini keşfederek, kabul görme ve dışlanma gibi farklı sosyal deneyimleri yaşamaktadır (Sevinç, 2004). Bu süreçte çocuklar, insanlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri gözlemleyerek kimlik geliştirme ve dikkat etme süreçlerini geliştirmektedirler (Berk, 2006). Çevresini dikkatle inceleyen çocuk bireysel desteğe ihtiyacı olan çocukların (görme yetersizliği, işitme yetersizliği gibi) varlığını hissettiği zaman farklılıklara saygı süreci başlamaktadır. Farklılıklara saygı kavramı gelişmeye başladığında, çocuklar buldukları yaşlara göre, farklı sorulara yanıt ararlar. Çocuklar bu süreçte fiziksel görünüş ve kimlik kavramları ile ilgili bilgileri çevrelerinden öğrenirler. Özellikle “Ben kimim?”, “Sen kimsin?” gibi sorular 3-6 yaş arası çocuklarının cevaplarını aradıkları temel sorulardır. Eğer çevrelerindeki yetişkinler soruların yanıtları hakkında olumsuz düşüncelere sahiplerse, çocuklar da büyük ölçüde bu düşüncelerden etkileneceklerdir (Divrenği & Aktan, 2010).

Çocuklar okul öncesi dönemde engel durumuna yönelik farklılıkları fark etmeye başlarlar. Yaşadıkları çevrenin yapısına göre, kendi vücutlarıyla ilgili deneyimler yaşarlar (Derman Sparks, 2010). Yaş dönemi farklılaştıkça çocuklar, farklı kavramlara yönelik ön yargılar oluşturmaktadırlar. Derman Sparks (1989), ön yargıyı tutum, inanç ve duygular sebebiyle kişinin kendini haklı görmesi sonucu bir başka kişiye adaletsizce davranması olarak tanımlamaktadır. Çocuklar okul öncesi dönemde genellikle diğer çocukların fiziksel engellerine yönelik ön yargılar oluşturmaktadırlar. Bu ön yargılar özellikle, okul içerisinde belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Çocuk kendi sınıfı içerisinde, kendinden farklı fiziksel özelliklere sahip çocukları gördüğü zaman ilk olarak uzaklaşma çabası içerisine girmektedir. Bir süre sonra öğretmenin ve ailenin tutumuyla çocukların ön yargılarından uzaklaşmaları yada aksi durumu yaşamaları söz konusu olabilmektedir. Çocukların farklı engel durumuna sahip akranlarına yönelik oluşturdukları tutumların iyileştirilmesinde farklılıklara saygı kavramı öne çıkmaktadır.

Farklılıklara saygı kavramının bireyin eylemlerine yönelik negatif ya da pozitif kesin bir tutum olmadığı söylenebilir. Farklılıklara saygı, farklılıkları doğal bir süreç olarak görüp, farklılıklarını kişiye mal etmeden insan olma temelinde bireye saygı duymaktır. Bu noktadan hareketle farklılıklara saygının, bireyin özerkliğine saygıyı da içine alan şemsiye bir kavram olduğu düşünülmektedir (Güven, 2012). Erken çocukluk döneminde çocuklar; çatışma, kızgınlık yada hoş olmayan davranışlarla baş etmek yerine, farklılıklara hoşgörüsüzlük göstermenin kabul edilebilir bir tepki olduğunu öğrenmeye daha yatkındır. Dolayısıyla çocukların yaşadığı olumsuz duyguları aşmalarına yardım edilmediği takdirde uzun vadede kırılması güç önyargılara dönüşebilecek yanlış kavramalar, rahatsızlıklar, korkular yaşamaları ve farklılıkları reddeden tutumlar geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Çocukların eğitim ve gelişiminden sorumlu yetişkinlerin taşıdığı önyargıların dayanıklılığı da göz önüne alınırsa erken gelişim döneminde edinilen bu tutumların ileride çözümlenmesi güç çatışmalara yol açabileceği görülmektedir (Ekmişoğlu, 2007). Bu bağlamda aileden sonra okul öncesi

öğretmenin farklılıklara saygı eğitimi sürecine dahil olması, alınacak önlemler açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde farklılıklara saygı eğitimi konusunda farklı ülkelerde, farklı çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle Amerika'da farklılıklara saygı kazanımını temele alan program uygulamaları etkili bir şekilde erken çocukluk eğitim kurumlarında ve ilköğretim düzeyindeki eğitim kurumlarında devam etmektedir. Güney Afrika'da ise yetişkinleri de kapsayacak şekilde uygulanmasıyla birlikte, benzer şekilde Almanya'da uygulamalara başlanmış ve yaklaşımın daha geniş kitlelere ulaşması ve gelişmesi sağlanmıştır. Farklılıklara saygı eğitimi, okul öncesi, ilkokul ve erişkin eğitiminde uygulanmaya devam etmektedir (Üner, 2011). Ülkemizde ise Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde ise programın "kültürel ve evrensel değerleri dikkate alır" özelliği dikkat çekmektedir. Çocukların yaşadıkları toplumun değerlerini tanımaları, kültürel değerleri benimsemeleri ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak yetişmeleri önemli olduğu için, program farklılıklara saygı duyulmasını ve farklı özellikleri olan bireylerle uyum içinde bir arada yaşamaya dair deneyimlerin kazanılmasını teşvik etmektedir. Programın bir diğer özelliği ise "özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalara yer vermektedir" olarak ifade edilmiştir. Yapılan bu uyarlamalarla özel gereksinimli (görme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, dil ve konuşma bozukluğu riski olan, üstün yetenekli ve üstün zekalı olduğu düşünülen, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu riski olan gibi) çocukların tüm eğitim sürecine kaynaştırılması amaçlanmaktadır. Bu yüzden çocukları desteklemede dikkat edilmesi gereken noktalar hakkında bilgi verilmiş ve örnek olarak hazırlanan etkinlik kitabında da etkinliklerin nasıl uyarlanabileceği hakkında bilgiler verilmiştir (MEB, 2013).

Farklılıklara saygı eğitimi ile birlikte çocuklar, farklılıklara karşı olumlu bir tutum geliştirebilir ve farklılıklarından dolayı haksızlığa uğrayan kişilerin daha iyi olmaları ve daha iyi hissetmeleri için neler yapabilecekleri konusunda fikirler üretmeye başlayabilir. Bu durum yetişkinlik dönemlerinde de devam edebilir. Tüm bunlar dikkate alındığında farklılıklara saygı eğitimi uygulamasında en büyük etki; eğitim ortamına, öğretmene ve aile katılımının sağlanmasına dayalıdır (Ekmişoğlu, 2007). Derman Sparks (2010), saygı eğitiminin en önemli noktasının farklılıklara saygı gösteren ve kültürel çeşitliliği yansıtan bir eğitim ortamının yaratılması yani mekânın düzenlenmesi, materyallerin seçimi, kullanımı ve bunların çocuklarla ilişkileri olması olarak belirtmiştir. Eğitim ortamının oluşumunda ve programın uygulanmasında en büyük görev okul öncesi öğretmenlerine düşmektedir. Öğretmen çocuklarla önyargı karşıtı etkinlikler ile çalışmayı planladığında; bilgili, özgüvenli ve cinsiyet, ırk vb. çeşitliliği, gruplara saygılı bireyler yetiştirmeyi, farklılıklara sahip insanlara empati ile yaklaşabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca öğretmen, her çocuğa önyargı ve adaletsiz davranış durumlarını tanıma yeteneği kazandırıp, bu yeteneklerini destekleyerek geliştirmelerini sağlamayı kendine amaç edinmelidir (Ekmişoğlu, 2007). Farklılıklara saygı eğitiminin çocuğa kazandırdıkları ve öğretmenin rolü göz önünde bulundurulduğunda ve alan yazınındaki araştırmaların eksikliği göz önüne alındığında, bu çalışmanın farklılıklara saygı eğitiminde alınacak önlemler ve yapılacak araştırmalara yol göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin farklılıklara saygı eğitimi konusundaki görüş ve önerilerini değerlendirmektir. Günümüzde farklılıklara saygı eğitimi giderek önem kazanmaktadır. Yaratıcılık ve merakla bütünleşmiş okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, okul öncesi öğretmenlerine farklılıklara saygı eğitimi konusunda büyük görevler düşmektedir. Bu süreçte öğretmenlerin bu kazanıma ilişkin görüş ve önerilerinin değerlendirilmesinin araştırılmaya değer bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Okul öncesi öğretmenlerinin farklılıklara saygı eğitiminin çocuğa etkileri üzerindeki düşünceleri nelerdir?
2. Okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitiminin yer alması konusundaki düşünceleri nelerdir?
3. Farklılıklara saygı eğitiminde okul öncesi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler nelerdir?
4. Farklılıklara saygı eğitiminde okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler nelerdir?
5. Farklılıklara saygı eğitimi kapsamında yapılan aile katılımı ve aile katılımı çalışmalarında kullanılan etkinlik türleri nelerdir?
6. Farklılıklara saygı eğitiminin değerlendirilmesinde kullanılan yöntem ve teknikler nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin farklılıklara saygı konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlandığından, nitel araştırma yöntemlerinden özel durum yöntemi kullanılmıştır. Özel durum yöntemi, çeşitli konuları araştırmak için yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Basse, 1999; Stake, 2005; Yin, 1994). Başka bir deyişle, araştırılmak istenen konuya ilişkin farklı durumların da etki etmesi ve bunların da bir bütün çerçevesinde incelenmesidir (Basse, 1999).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Amasya İli Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Bağımsız Anaokullarında görev yapan 13 Okul Öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde yer alan tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir. Tipik durum örnekleme yöntemi ise genel durumu yansıtacak örneklem grubunun seçilmesini içermektedir. Bu örnekleme yönteminde Örneklem araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan biriyle oluşturulması durumu yer almaktadır (Büyüköztürk, vd., 2009). Tablo 1'de çalışmaya katılan öğretmenlere ait demografik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	10	76.9
	Erkek	3	23.1
Mesleki kıdem	1-2 yıl	4	30.7
	3-5 yıl	1	7.6
	5 ve üstü	8	61.7
Eğitim Durumu	Lisans	13	100
	Yüksek Lisans	-	-

Tablo 1. incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin %76.9'unun (n=10) bayan, %23.1'inin (n=3) erkek olduğu görülmektedir. Mesleki kıdem açısından incelendiğinde ise, öğretmenlerin %30.7'sinin (n=4) 1-2 yıl aralığında, % 7.6'sının (n=1) 3-5 yıl aralığında,

%61.7'sinde (n=8) 5 yıl ve üstünde okul öncesi öğretmenliği yaptığı görülmektedir. Eğitim durumu incelendiğinde ise, öğretmenlerin tamamının (n=13) lisans mezunu olduğu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme; verilerin hızlı bir şekilde kodlanmasına ve analiz edilmesine olanak sağlaması, katılımcıların verdikleri bilgiler arasında benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmaya olanak sağlamasından dolayı kullanılmıştır (Çepni, 2005; Büyüköztürk vd. 2009). Görüşme formu oluşturulmadan önce farklılıklara saygı kavramı ile ilgili literatür taraması yapılmış, yapılan araştırmalar ve ölçme araçları incelenmiştir. Burada görüşme sorularının konuyu kapsamı ve konuya uygunluğunun sağlanması amaçlanmıştır.

Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu taslağı kapsam geçerliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşme soruları için farklı üniversitelerin eğitim fakültesinde görev yapan ve alanı okul öncesi eğitim olan 4 öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Dil anlaşılabilirliği açısından değerlendirilmesi amacıyla da Türkçe eğitimi bölümünde görev yapan 1 öğretim üyesinden uzman görüşü alınmış ve görüşme maddelerinin kapsam geçerliğinin hesaplanması amacıyla Lawshe tekniğine başvurulmuştur.

Lawshe tekniğinde kapsam geçerliğinin sağlanması için en az 5 en fazla 40 uzman görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. Her bir görüşme sorusu 5 uzmana sunulmadan önce, "madde hedeflenen yapıyor", "madde yapı ile ilişkili ancak gereksiz" yada "madde hedeflenen yapıyı ölçmez" şeklinde derecelendirmeler görüşme sorularının üzerinde belirtilmiş ve uzmanlardan uygunluk açısından derecelendirme yapmaları istenmiştir. Uzmanların herhangi bir maddeye ilişkin görüşleri toplanarak kapsam geçerliği oranları elde edilmiştir. Kapsam geçerlik oranları (KGO), herhangi bir maddeye ilişkin gerekli görüşünü belirten uzman sayılarının maddeye ilişkin görüş belirten toplam uzman sayısına oranının bir eksiği ile elde edilmektedir (Yurdugül, 2005). Uzmanlar görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin uygun ifadesini ifadesini kullanmışlardır. Uzmanlardan alınan görüşler doğrultusunda soru maddelerinin KGO 1.00 olarak hesaplanmıştır. Bu değer görüşme formundaki bütün maddelerin uygun olduğunu ve kapsam geçerliğinin sağlandığı anlamına gelmektedir (Yurdugül, 2005).

Soru maddelerinin kapsam geçerliği sağlandıktan ve gerekli izinler alındıktan sonra, öğretmenlere kimliklerinin gizli kalacağı söylenerek asıl uygulamaya geçilmiş, öğretmenlerle yüz yüze görüşülmüş ve verilen yanıtlar yazılı olarak kaydedilmiştir. Parantez içi kodlamalar araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Örneğin, 1. kişi, öğretmenin kodunu; K, kadın, E erkek öğretmeni; 1,2,3 vs., öğretmenlerin mesleki kıdem yılını ifade etmektedir.

Verilerin analizinde içerik analizi ve betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizin amacı verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterse kullanabileceği bir biçime sokulmasıdır. İçerik analizinde ise birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek, okuyucunun anlayabileceği bir biçimde yorumlama yapabilmesine fırsat vermesi ve verilerin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Aynı zamanda bulgular daha anlaşılabilir olması amacıyla nicel olarak (sayı ve yüzde kullanılarak) ifade edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2006) nitel bulguların analizine açıklık getirmek ve güvenilirliği arttırmak amacıyla nicel ifadelerin kullanılabilirliğini belirtmişlerdir. Verilerin analizinde Dey (1993) tarafından ortaya atılan nitel analiz aşamaları kullanılmıştır. Dey (1993) nitel veri analizi sürecini betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme aşaması olarak üç bölümde incelemektedir. Betimleme aşaması; kişi, nesne ve olayların tasvir edilmesi, içeriğin açıklanması ve sürecin incelenmesi aşamalarını içermektedir. Sınıflandırma aşamasında ise elde edilen veriler kodlanarak

çözümlenir ve belli temalar altında sınıflandırılır. Böylece veriler arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Son aşama olan ilişkilendirme aşamasında ise, araştırmacı elde ettiği temaları birbirleriyle ilişkilendirerek, değişkenler arasındaki benzerlik ve farklılıkları inceler ve bağlantı kurmaya çalışır (Akt; Özdemir, 2011). Bu sınıflandırmadan yola çıkılarak, veriler aşağıdaki şekilde analiz edilmiştir.

1. Öncelikle öğretmenlerin vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş ve benzer yanıtlar kağıt üzerine aktarılmış ve kendi içerisinde bir sınıflandırma yapılmıştır.

2. Sınıflandırma yapıldıktan sonra elde edilen veriler kodlanmış ve aynı kategoriye giren yanıtlar belli temalar altında gruplandırılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğinin belirlenmesinde görüşme dökümleri ve kodlanan veriler araştırmacı tarafından incelenerek “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular incelenerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman’ın (1994) geliştirdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır. $R(\text{Güvenirlik}) = \frac{N(a)\text{Görüş Birliği}}{N(a)\text{Görüş Birliği} + N(d)\text{Görüş Ayrılığı}}$ Hesaplama sonucunda araştırmacının güvenilirliği, birinci soru için %96, ikinci soru için %96, üçüncü soru için ise %98, dördüncü soru için %100, beşinci soru için %98 ve altıncı soru için %96 olarak hesaplanmış, ortalama ise %97 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik hesaplarının %70’in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 1994). Elde edilen sonuç (%97) incelendiğinde, araştırmanın güvenilir olduğu görülmektedir.

3. Elde edilen veriler belli temalar altında sınıflandırıldıktan sonra, temalar arasındaki ilişkiler incelenerek farklılıklar ve benzerlikler analiz edilmiş, değerler frekans ve yüzde (%) olarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Araştırmada 13 okul öncesi öğretmeni ile yapılan görüşmeler sonucunda, öğretmenlerin kendilerine yöneltilen görüşme sorularına verdikleri cevaplardan doğrudan alıntılar yapılarak, tema, frekans ve yüzde (%) şeklinde tablolaştırılarak sunulmuştur. Araştırma bulgularından elde edilen temalar ve alt temalar Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2. Öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitiminin çocuğa etkileri üzerindeki düşünceleri

Farklılıklara saygı eğitiminin çocuk üzerindeki etkileri		
Alt temalar	f	%
Empati	6	31.5
Akran ilişkileri ve toplumsal ilişkilerde uyum	3	15.7
Güven ve saygı duyma	5	26.3
Hoşgörü ve sorumluluk alma	3	15.7
Koşulsuz kabul	2	10.8
Toplam	19	100

Tablo 2.de görüldüğü üzere, öğretmenler farklılıklara saygı eğitiminin çocuklara en çok empati becerisi (f=6, %31.5, 2Y E, 3Y K, 10 Y E, 7Y K, 18 Y K, 12 Y K), daha sonra sırasıyla güven ve saygı duyma (f=3, %26.3, 2Y E, 10 Y K), akran ve toplumsal ilişkilerde uyum (f=3, %15.7, 2Y E, 10 Y K, 10 Y K), hoşgörü ve sorumluluk alma (f=3, %15.7, 3 Y K, 4 Y K, 5 Y K), koşulsuz kabul (f=2, %10.8, 6 Y E, 12 Y K) becerilerini kazandırdığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

"Farklılıklara saygı çocuklar arasındaki ötekileştirme davranışını ortadan kaldırır. Çocukların gelecekte kendine güvenen, saygılı, kendisiyle ve çevresiyle barışık, toplumu yönlendiren bireyler olmasına yardımcı olur" (2Y K).

"Farklılıklara saygı eğitimi en başta çocuğun empati yeteneğini geliştirir, çocuk bireylerin farklı özelliklere sahip olduğunu görür ve onları anlamaya çalışır. Ayrıca çocuk hoşgörülü olmayı ve sorumluluk almayı öğrenir. Farklılıklarından dolayı özel gereksinimi olan insanlara karşı kendisini sorumlu hisseder ve yardımcı olmaya çalışır. Böylece kendine olan özgüveni de artacaktır" (3Y K).

"Çevresindeki bireyleri olduğu gibi kabul eder ve empati yeteneği gelişir" (10Y E).

"Sosyal açıdan çocuğu destekler, akranları ve toplumla uyum içerisinde yaşar" (10 Y K).

Araştırmanın 2. teması olan okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitimine yer verilmesine ilişkin görüşlere ait alt temalar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitiminin yer alması

Okul Öncesi Eğitim Programında Farklılıklara Saygı Eğitimi		
Alt temalar	f	%
Yeterli değil	13	40.6
Eğitim durumu örnekleri olmalı	11	34.4
Öğretmenlere konuyla ilgili farklı uygulamalar için eğitim verilmeli	2	6.25
Hikaye ve drama örnekleri olmalı	2	6.25
Değerler eğitimi içerisinde bütünleşik verilmeli	2	6.25
Daha fazla kazanım ve gösterge yer almalı	2	6.25
Toplam	32	100

Çalışmaya katılan bütün öğretmenler farklılıklara saygı eğitiminin okul öncesi eğitim programında yer almasının yeterli olmadığını, eğitim durumu örneklerinin olması gerektiği (f=11, %=34.4, 2Y E, 18 Y K), konuyla ilgili öğretmenlere eğitim verilmesi gerektiği (f=2, %=6.25, 2Y K, 10 Y K), hikaye ve drama örneklerinin yer alması (f=2, %=6.25, 2Y K, 6 Y E), değerler eğitimi içerisinde bütünleşik olarak yer verilmesi gerektiği (f=2, %=6.25, 4Y K, 10 Y E), daha fazla kazanım ve göstergenin yer alması (f=2, %=6.25, 7Y K, 10 Y E) şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerine yönelik örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

"Okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitimine yeterince vurgu yapılmadığını düşünüyorum. Programın, karaktere -farklılıklara saygı gibi- olumlu özellikler kazandırmak yerine, belli başlı kavramları öğretmeye, ilkokula hazırlamaya yönelik olduğunun kanısındayım. Bu tarz edinimler ayda bir kaç kez verilerek kazandırılacak basitlikte değildir ve genelde günlük planda kalmaktadır. Eğitimin daha aktif daha yaparak yaşayarak uygulanması gerekmektedir. Programda çok fazla yer verilmediği içinde öğretmenler üzerinde fazla durmamaktadır. Okul öncesi eğitim

programında farklılıklara saygı eğitimine daha detaylı yer verilmesi ve vurgu yapılması, öğretmenlerin konuyla daha çok ilgilenmesini sağlayacaktır" (3Y K).

"Programda yer veriliyor, ama yeterli değil. Daha çok değerler eğitiminde kullanıyoruz. Kazanım ve göstergelerde daha fazla yer verilmelidir" (10 Y E).

"Yeterli değil. Öncelikle eğitmenlere farkındalık eğitimi verilmelidir, daha sonra çocuğun gelişim düzeyine uygun olarak eğitmen uygulamalar yapabilir" (10 Y K).

"Farklılıklara saygı kavramına programda yer verilmiş, fakat yeterli değil. Örnek etkinlik planlarına yer verilmesi gerekir." (18 Y K).

Okul öncesi öğretmenin farklılıklara saygı eğitimi kapsamında sahip olması gereken nitelikler temasına ilişkin oluşan alt temalar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Okul Öncesi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler

Eğitiminin nitelikleri		
Alt temalar	F	%
Empati	4	14.8
Saygı	4	14.8
İyi bir model olma	5	18.5
Hoşgörü	2	7.4
Yeniliklere açık olma, kendini geliştirme	4	14.8
Adil	4	14.8
Kendini ve insanları seven	3	11.1
Koşulsuz kabul edebilme	1	3.8
Toplam	27	100

Öğretmenler farklılıklara saygı eğitimi kapsamında öğretmenlerin en çok iyi bir model olma (f=5, %=18.5, 2Y K, 3 Y K, 2Y K, 10 Y E, 10 Y K), empati (f=4, %=14.8, 2Y E, 4 Y K, 7Y K, 12 Y K), saygı (f=4, %=14.8, 2Y E, 4 Y K, 7Y K, 5Y K), yeniliklere açık olma ve kendini geliştirme (f=4, %=14.8, 2Y K, 10 Y K, 12 Y K, 12 Y K), adil olma (f=4, %=14.8, 4 Y K, 7Y K, 6 Y E, 18 Y K), kendini ve insanları sevebilme (f=3, %=11.1, 10 Y E, 7 Y K, 12 Y K), hoşgörülü olma (f=2, %=7.4, 3 Y K, 4 Y K) ve koşulsuz kabul edebilme (f=1, 6Y E) niteliklerine sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu niteliklere ait görüşler şu şekildedir.

"Öğretmenlerin hoşgörüsü ve empati duygusu gelişmiş olmalıdır. Empati kuramayan bir eğitmen bu duyguyu başkasına öğretemez. Öğretmen aynı zamanda adil olmalıdır. Çünkü farklılıklara saygı duyma aynı zamanda adil olmayı gerektirir. Adaletsiz kimselerin başkalarına saygı duyması güçtür" (4Y K).

"Kendini sevmeli ve insanlara saygı duymalı, çocuklara model olmalıdır" (10 Y E).

"Önce kendisinin farklılıkları kabul etmesi gerekir ki, grubundaki çocukları iyi güdüleyebilsin" (6Y E).

"Öğretmen her insanın tek ve biricik olduğunu kabul edebilmelidir. Kendini ve insanları seven ve saygı duyan biri olmalıdır. Önce çocuklara saygıyı kazandırabilmelidir. Empati yeteneği güçlü olmalı ki, farklı insanlara saygıyı anlatabilsin" (7Y K).

Öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitimi kazandırırken kullandıkları yöntem ve tekniklere ilişkin temaya göre oluşan alt temalar Tablo 5’de verilmiştir

Tablo 5. Öğretmenlerin kullandıkları yöntem ve teknikler

Kullanılan yöntem ve teknikler		
Alt temalar	f	%
Drama	7	33.3
Problem çözme	2	9,5
Oyun	5	23.8
Soru-cevap	2	9.5
Düz anlatım	2	9.5
Gösterip-yaptırma	3	14.4
Toplam	21	100

Öğretmenler farklılara saygı eğitiminde en çok drama yöntemini (f=7, %33.3, 2Y E, 4Y K, 5Y K, 10 Y E, 7Y K, 18 Y K, 12 Y K), daha sonra sırasıyla oyun yöntemini (f=5, 2Y K, 3Y K, 4Y K, 12 Y K, 6Y E), gösterip-yaptırma yöntemini (f=3, 4Y K, 10Y E, 10 Y K), problem çözme yöntemini (f=2, 2Y K, 12Y K), soru-cevap yöntemini (f=2, 3Y K, 4Y K), düz anlatım yöntemini (f=2, 4Y K, 10 Y K) kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler kullandıkları yöntem ve tekniklere ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

"Farklılıklara saygı eğitiminde problem çözme, soru-cevap ve drama yöntemini kullanıyorum. Bu yöntemlerin çocukların öğrenmesinde kalıcı olduğunu düşünmekteyim." (2Y K).

"En çok drama yöntemini kullanmaktayım. Çünkü çocuklar drama yoluyla empati kurarak, karşısındaki insanı somut yaşantı yoluyla anlar. Olaylar ve durumlar karşısında eleştirel düşünme becerisi gelişir, empati kuracağı için anlayışı gelişir" (4Y K).

"Drama ve gösterip-yaptırma tekniğini kullanmayı tercih ediyorum" (10Y E).

"Problem çözme, drama ve oyun yöntemini kullanıyorum. Özellikler dramanın empati yeteneğini geliştirdiğini düşünüyorum" (12Y K).

Farklılıklara saygı eğitiminde aile katılımının gerekliliği ve aile katılım çalışmalarında yapılan etkinlik türlerine ilişkin temalara ait alt temalar Tablo 6.da belirtilmiştir.

Tablo 6. Aile katılımı ve aile katılımı çalışmalarında kullanılan etkinlik türleri

Aile katılımı		
Alt temalar	f	%
Gerekli	13	59.0
Okuma-yazmaya hazırlık çalışma sayfaları	2	9.1
Oyun	2	9.1
Drama	4	18.2
Sanat	1	4.6
Toplam	22	100

Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı (f=13, %=59.0) farklılıklara saygı eğitiminde aile katılımı çalışmalarının gerekli olduğunu, yine öğretmenler ailelerle okuma-yazmaya yönelik etkinlikler yaptıklarını (f=2, %=9.1, 2Y K, 10Y K), oyun (f=2, %=9.1, 2Y K, 10Y K), drama (f=4, %=18.2, 4Y K, 10Y E, 6Y E, 10Y K) ve sanat (f=1, %=4.6, 10Y K) etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler bu kapsamda şu görüşleri iletmiştir.

"Sınıfa bir aileyi davet ediyorum. Aile farklılığı olan bir akrabası yada tanıdığını anlatıyor, farklılığın nelerden kaynaklandığını, yaşadığı zorluklardan bahsediyor. Daha sonra hep beraber, bu durumu drama aracılığıyla canlandırıyoruz. Aile katılımı bu noktada çok önemlidir. Okulda verilen eğitim, ancak aile katılımı ile desteklendiğinde kalıcı olur. Çocuk böylece okul dışında farklılığı olan bir bireyle karşılaştığında ne tür davranışlar sergilemesi gerektiğini öğrenmiş olur" (4Y K).

"Aile katılımı mutlaka olmalıdır. Aileleri sınıfa çağırıp, oyun ve sanat çalışmaları yaptırıyorum" (10Y K).

"Aile katılımı olmazsa olmaz olarak gördüğüm bir durum. Çünkü bazı aileler dezavantajlı çocuklara farklı bakıyorlar ve çocukları ile aynı ortamda bulunmasını istemiyorlar. Bu konu hakkında aileleri sürekli bilgilendirip, birlikte drama çalışmaları yaptırıyoruz" (6Y E).

"Aile katılım çalışmalarının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Okulda yaptıklarımızın evde pekişmesi için, eve çalışma sayfaları gönderiyorum" (2Y K).

Öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitiminde kullandıkları değerlendirme yöntemine ilişkin alt temalar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Farklılıklara saygı eğitimini değerlendirmede kullanılan yöntem ve teknikler

Değerlendirmede kullanılan yöntem ve teknikler		
Alt temalar	f	%
Soru-cevap	2	14.2
Gözlem	8	57.1
Yok	4	28.7
Toplam	14	100

Çalışmaya katılan öğretmenlerin yarısı (f=8, %=57.1, 4Y K, 2Y E, 3Y K, 2Y K, 7Y K, 6Y E, 10Y K, 12Y K) gözlem yöntemini kullandıklarını, diğer öğretmenler ise soru cevap yöntemini kullandıklarını (f=2, %=14.2, 2Y E, 3Y K) belirtirken, geri kalan öğretmenler ise değerlendirmede herhangi bir yöntem kullanmadıklarını (f=6, %=28.7, 18Y K, 10Y K, 10Y E, 5Y K). Öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir.

"Değerlendirme yaparken, gözlem kontrol listesi oluşturup, soru-cevap yoluyla değerlendirme yapıyorum" (3Y K).

"Herhangi bir değerlendirme yöntemi uygulamıyorum" (10Y E, 5Y K).

"Çocukları farklılıklara sahip insanlarla bir araya getirdiğim zaman gözlemleyip, değerlendirme yapıyorum" (2Y E).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde söz konusu araştırmaya benzer çalışma sayısı sınırlı olduğundan, bulgular ilgili literatür ve sonuçlardan çıkarım yapılarak tartışılmaya çalışılmış ve araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak önerilerde bulunulmuştur. Araştırmanın bulguları incelendiğinde okul öncesi öğretmenleri farklılıklara saygı eğitiminin çocuklara en fazla empati becerisi kazandırdığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Üner (2011)’in araştırmasında da öğretmenler farklılıklara saygı eğitiminin çocuklara empati (%80) becerisi kazandırdığını belirtmişlerdir. Çünkü çocuklar için en iyi öğrenme modeli yaparak-yaşayarak öğrenmedir. Farklılıklara saygı eğitimi alan çocuklar bu kazanımlarını günlük yaşamda uygulayarak empati becerilerini geliştirmektedirler. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren mutluluk, korku, kaygı ve üzüntü gibi

durumlarını açıkça ifade edebilmekte, çeşitli durum ve ortamları gözlemleyerek ve yaşayarak duygularının nedenleri ve sonuçları hakkında diyaloglar kurabilmekte, böylece hem kendisinin hem de karşısındakinin duygularını kolay anlayabilmekte ve empati becerilerini geliştirmektedir (Arslan, 2007). Empati becerilerini gelişmesinin beraberinde uyumlu akran ilişkisi, güven ve saygı duyma becerisi, hoşgörü, kabul ve sorumluluk alma becerisini de getireceği düşünülmektedir. Çalışmanın bulguları bu açıklamaları destekler niteliktedir.

Araştırmanın başka bir bulgusu da okul öncesi eğitim programında farklılıklara saygı eğitiminin yeterince yer almamasına yönelik görüşlerdir. Ayrıca öğretmenler farklılıklara saygı konusunda çocuklarla uygulamalar yapabilmek için programda örnek eğitim durumlarına, hikaye ve drama örneklerine yer verilmesi, daha fazla kazanım ve göstergenin yer alması, değerler eğitimiyle bütünleşik olarak verilmesi ve en önemlisi de kendilerinin uygulama yapabilmeleri için eğitim almaları gerektiğini belirtmişlerdir. MEB (2013) okul öncesi eğitim programı incelendiğinde farklılıklara saygı kavramının kazanım ve göstergelerde yer aldığı, hatta özel eğitim gerektiren çocuklara yönelik uyarlamalarında yer aldığı görülmektedir. Fakat öğretmenlerin görüşleri uygulama sürecinde sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda farklılıklara saygı eğitimi kapsamında okul öncesi öğretmenlerine hizmet içi eğitimler verilerek, okul öncesi eğitim programını daha etkin kullanmaları sağlanabilir. Söylemler öğretmenlerin farklılıklara saygı konusuna fazla önem vermediklerini göstermektedir. Ekmişoğlu (2007) çalışmasında da öğretmenlerin büyük bir kısmı (%95) farklılıklara saygı eğitimi uygulamalarında sorun yaşadıklarını ve bu konuda eğitim almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Halbuki günümüzde en çok önemsenecek konunun farklılıklara saygı eğitimi olduğu düşünülmektedir. Çünkü çocukluğun erken dönemlerinde edinilen kazanımlar, bireyin ileriki yaşamının temellerini atmaktadır. Benzer şekilde Üner (2011)'in çalışmasında da öğretmenler, program kitabında yer alan kazanım ve göstergelerin sosyal-duygusal ve bilişsel gelişim alanlarıyla sınırlı olduğunu, öğretmenlerin uygulamada sıkıntılar yaşadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Farklılıklara saygı eğitimi veren bir okul öncesi öğretmenin sahip olması gereken niteliklere ilişkin alt temalar incelendiğinde, iyi bir model olma, yeniliklere açık ve kendini geliştirebilme, empati, saygı, hoşgörü, adil olma, kendisi ve insanları sevebilme ve koşulsuz kabul özelliklerine sahip olabilme gibi beceriler yer almaktadır. Grasel ve Parchmann (2004), eğitimcilerin ön yargılarından arınmaları, basmakalıp davranışlardan uzak durmaları ve tek taraflılıktan sakınarak, çocuklara iyi birer örnek olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü çocukların ailesinden sonra eğitim alacağı ilk kurum okul öncesi eğitim kurumu ve model alacağı yetişkin ise öğretmenidir. Çocuğa iyi bir model olan öğretmen, farklılıklara saygı eğitimi süreci içerisinde daha verimli olarak, çocuklara daha kalıcı ve doğru öğrenmeler sağlayacaktır. Kişilik gelişiminin çocukluk yıllarından itibaren geliştiği düşünüldüğünde, öğretmenlerin sahip olması gereken bu niteliklerin, sağlıklı nesiller yetişmedeki katkısı göz ardı edilememektedir. Bu süreçte öğretmenlerin eğitim akışı içerisinde kullandıkları yöntem ve tekniklerde farklılıklara saygı eğitiminin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Çalışmada öğretmenler en fazla drama yöntemini kullandıklarını, daha sonra sırasıyla oyun, gösterip-yaptırma, problem-çözme, soru-cevap ve düz anlatım yöntemini kullandıklarını belirtmişlerdir. Drama yöntemi var olan durumu canlandırmaya yönelik olduğundan, çocuklarda daha kalıcı öğrenmeyi özellikle empati becerisinin gelişimini sağlamaktadır. Drama çalışmaları aşamaları itibariyle, öğretmenlerin belirtmiş oldukları diğer yöntemleri de içerisinde barındırmaktadır. Dolayısıyla farklılıklara saygı eğitiminde drama yönteminin kullanılması yöntem çeşitliliği de sağlaması açısından, öğretmenler tarafından daha fazla tercih edilmiş olabilir.

Okul öncesi eğitimin sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir faktörde aile katılımı çalışmalarıdır. Öğretmen-aile işbirliği, eğitim programlarının uygulanması ve

değerlendirilmesinde kilit rolü üstlenmektedir. Çünkü çocuğu en iyi aile tanımaktadır, yeterli ve yetersiz olduğu alanları en iyi anne-babalar bilmektedir. Öğretimde ailelerle işbirliği kurarak çocuğu en iyi şekilde hayata hazırlamaktadır. Çalışmada da öğretmenlerin ailelerin farklılıklara saygı eğitimine katılımı konusundaki görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin tamamı aile katılımının gerekli olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin uyguladıkları etkinlikler incelendiğinde ise en fazla drama etkinliğinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışma sayfaları, oyun ve sanat etkinlikleri de kullanılan diğer etkinlikler arasında yer almaktadır. Ailelerle drama etkinliği uygulamaları hem kendi yaşadıkları olayları canlandırmaları, hem de çocuğun model alarak öğrenmesi ve empati kurması için iyi bir fırsat olabilir.

Farklılıklara saygı eğitiminde öğretmenlerin değerlendirme yöntemleri incelendiğinde ise, genellikle gözlem yöntemini kullandıkları görülmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı ise soru-cevap yöntemini kullanırken geri kalan kısım ise herhangi bir değerlendirme yöntemi kullanmadığını, açıkçası değerlendirme yapmadıklarını belirtmişlerdir. Eğitim uygulamalarının başarıya ulaşmasında değerlendirme süreci ve bu süreçte kullanılan yöntemler, verilen eğitimin etkili olması ve başarıya ulaşması açısından çok önemlidir. MEB (2013) okul öncesi eğitim programında da belirtildiği üzere, eğitim öğretim etkinliklerinin çocuklar üzerinde ne derece etkili olduğunun belirlemek için, çocuğun tüm gelişim alanları sistematik olarak eğitim planlarının tüm boyutları ele alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü eğitim aşamaları birbirine bağlıdır. Üst aşamadaki öğrenmeleri bir önceki aşamada yeterli düzeyde gerçekleşen öğrenmelerin olumlu, gerçekleşmeyen öğrenmelerin ise olumsuz etkilendiği yapılan araştırmalarda da belirtilmektedir. Dolayısıyla değerlendirme sürecinin eksik yöntem ve tekniklerle yapılması yada yok sayması, farklılıklara saygı eğitiminin amacına ulaşmamasına neden olan en büyük etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

5. ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak aşağıdaki öneriler sunulabilir;

- Öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitimini daha işlevsel bir şekilde yürütebilmeleri için, farklı yöntem ve tekniklerle zenginleştirilmiş farklılıklara saygı eğitimi programı uygulamaları almaları sağlanabilir.
- MEB (2013) okul öncesi eğitim programında, farklılıklara saygı eğitimine daha fazla yer verilerek, kazanım ve göstergeler bütün gelişim alanlarında ele alınabilir.
- Öğretmenlerin eğitim sürecine ilişkin etkili bir değerlendirme yapabilmeleri için, değerlendirme alanında yetkin uzmanlarından eğitim almaları sağlanabilir.
- Farklılıklara saygı eğitiminde aile katılımını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Farklılıklara saygı eğitimini, alan yazınında zenginleştirmek amacıyla nitel ve nicel yaklaşımlar çerçevesinde farklı örneklem grupları üzerinde çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ü. (2007). Okul öncesi eğitimde temel becerilerin ve sosyal davranışların kazandırılması. İçinde G. Haktanır (Ed.), *Okul öncesi eğitime giriş (s.205-230)*. Ankara: Anı
- Bassey, M. (1999). *Case study research in educational settings*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Berk, L. E. (2006). *Child development*. US: Pearson Education.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Pegem
- Çepni, S. (2005). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (2. Baskı). Ankara: Pegem A
- Derman-Sparks, L. (2010). *Anti-bias curriculum: tools for empowering young children*. (2th Ed). Washington D.C.: National Association For The Education of Young Children.
- Divrenge, M. ve Aktan, E. (2010). *Farkındayım Farklılıklara Saygılıyım*. (1. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Ekmişoğlu, M. (2007). *Erken çocukluk döneminde farklılıklara saygı eğitimi kavramı hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesi ve farklılıklara saygı ölçeği'nin geçerlik güvenirlik çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grasel, C. & Parchmann, I. (2004). Implementationsforschung - Oder: der steinige Weg, Unterricht zu verändern Zeitschrift für Lernforschung. *Unterrichtswissenschaft*, 32 (3), 196-214.
- Güven, E. (2012). *Sınıf öğretmeni adaylarının farklılıklara saygı düzeyleri ile özerklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı Kitabı*. Ankara: Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miles, MB. & Huberman, AM. (1994). *Qualitative Data Analysis (2th Ed)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323- 343.
- Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*. İstanbul: Morpa.
- Stake, R. (2005). *Qualitative case studies*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Ed.), *The Sage handbook of qualitative research* (pp. 433-466). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Üner, E. (2011). *Okul öncesi eğitim programındaki 36-72 aylık çocuklara farklılıklara saygı eğitimi kazandırmanın öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (2. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yin, R. (1994). *Case study research: Design and methods* (2th Ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Yurdugül, H. (Eylül, 2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerlikleri için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 30 Eylül 2005, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Zembat, R. (2005). Okul öncesi eğitimde nitelik. İçinde Oktay, A. (Ed) *Okul öncesi eğitimde güncel konular* (s. 25-45). İstanbul: Morpa.